

РЭЛІГІЁНЫМЫ Ў РАМАНЕ “ЗАЛАТАЯ ЖРЫЦА АШВІНАЎ” ВОЛЬГІ ІПАТАВАЙ: ПАХОДЖАННЕ, АСАБЛІВАСЦІ ФУНКЦЫЯНАВАННЯ

Гістарычная проза сёння даволі распаўсюджаная ў сучаснай беларускай літаратуры. Як вядома, гісторыя і рэлігія непарыўна звязаны. Рэлігія – адзін з асноўных фактараў чалавечай гісторыі, яна ажыццяўляе шматлікія функцыі: тлумачыць чалавеку светаўладкаванне і сэнс існавання, кантралюе яго ўчынкі, садзейнічае аб’яднанню, дапамагае замацаваць канкрэтныя грамадскія традыцыі і законы, падтрымлівае і духоўна ўдасканалвае. Паназіраем за рэлігійнай лексікай у гістарычнай прозе Вольгі Іпатавай, бо творы гэтай пісьменніцы вызначаюцца зваротам да праблем рэлігіі і духоўнасці нашага народа і адметныя шырокім функцыянаваннем рэлігіёнімаў.

Рэлігіёнім – слова ці ўстойлівае спалучэнне рэлігійнай сферы выкарыстання, якое абазначае канфесійнае паняцце [1, с. 4]. Матэрыялам для артыкула паслужыў раман “Залатая жрыца Ашвінаў”, паколькі ў ім добра прасочваецца характэрнае для беларускай гісторыі аб’яднанне язычніцтва і хрысціянства. Падзеі ў творы адбываюцца ў часы княжання Міндоўга, калі на беларускіх землях, нягледзячы на прыняцце хрысціянскай веры, працягвалі існаваць язычніцкія абрады. Раман цікавы тым, што ў ім распавядаецца не толькі пра вераванні беларусаў, але і пра рэлігійную культуру і старажытныя абрады індусаў, а такія рэлігійныя тэксты, як Веды і Авеста, сталі асновай міфалагічных уяўленняў герояў. Менавіта ў гэтым творы пісьменніца выказвае ідэю роднасці сусветных рэлігіі і культур. Апісваючы падарожжа галоўнай гераіні Жывены, В. Іпатава стварае шырокую панараму жыцця Еўропы і Азіі XIII ст., паказвае адметнасці тагачаснай рэлігійнай культуры “германцаў, татар, грэкаў, рымлян, арабаў і славян” [2, с. 11]. Усё гэта вызначыла шырокае ўжыванне ў тэксце рамана разнастайнай рэлігійнай лексікі.

Звернемся да паходжання рэлігіёнімаў з рамана “Залатая жрыца Ашвінаў”*. Звяртае на сябе ўвагу вялікая колькасць праславянскіх лексем: *Дзевяностагадовы вярхоўны жрэц сапраўды саслабеў: кашчавыя рукі яго дробна дрыжалі, калі круціў свярдзёлак, таму дзяўчына, гледзячы*

на адтуліну, усім сэрцам, усёй істотай жадала, каб “сын моцы”, як называюць у гімнах свяшчэнны агонь... хутчэй затрапятаў над кавалкам дрэва; Але апошнія стагоддзі ўсё часцей мясцовыя славяне клікалі багіню Ляляй; Можна, якраз ад нашых храмаў памяць аб Ашвінах ператварылася ў казкі – напрыклад, аб тым, як два сыны Вялікага Бога закахаліся ў дачку Сонца; Наішчодак некалі палоненых візантыйцамі мусульман, Салім не перамяніў веру; Бывалі і моцна апантаныя злымі духамі – такім трэба было прайсці дадатковы абрад ачышчэння.

Пашыраны ў мастацкім радку рамана грэчаскія рэлігіёнімы: *...з рэдкім майстэрствам на металічных пласцінах, упрыгожаных яшмай і лазурытам, выбітыя сцэны з жыцця Хрыста і апосталаў; Мора пазбегнеш, але кожнаму дэман адмерыць буры мірскія; А яшчэ ўзяў малады княжыч, стаўшы манахам, імя Елісея, і пад тым імем... перапісваў Евангелле; Але што зробіш – язычніцкія ідалы маюць над намі такую непераадольную ўладу; ...жрацы працягваюць спяваць гімны Агню-Агні, у якога тры інастасі – сонца, маланкі і ахвярнага вогнішча; ...у біскупа ж, апроч чатырохвугольнай шапачкі, на якую надзеты доўгі белы каўпак – мітра, белыя рукавічкі, а галоўнае – крыж.*

Царкоўнаславянствам можна лічыць наступныя вылучаныя лексемны: *Раніцай збіраецца княжыч Войшалк імчаць з атрадам вояў на капішча; ...вывешвалі Міндоўгавы выявы – конніка з узнятым мячом, а таксама агромністыя палотны з лікамі Спаса і Маткі Боскай; Яны... хадзілі маліцца ў каталіцкія храмы; Думалася – а раптам назаўжды прывяжа да сябе маладая жрыца гэтага воя і ўладара і, стаўшы княгіняй, дапаможа храму і язычніцтву ў краі.*

У рамানে ўжываюцца рэлігіёнімы, запазычаныя з лацінскай мовы: *Тонкім смалістым пахам, пахам сонца і жывіцы, пацягнула ў святліцу – яшчэ нядаўна каля яе праносілі паленцы, што ўжо складзеныя ў храме на высокім алтары ў тры акуратныя стосікі і палітыя тлушчам; Іхнія паломнікі часта прыязджаюць у нашы манастыры; Каралі Свяшчэннай Імперыі заўсёды шчаслівыя атрымаць разам з каронай святое папскае блаславенне; ...у Цар-горадзе жыло шмат інашаземцаў, яны свабодна спавядалі свае рэлігіі; Раз-пораз у харчэўных пастаялых двароў*

* Прыклады падаюцца паводле выдання: **Іпатава, В.** Альгердава дзіда: раманы. – Мінск: Беллітфонд, 2002. – С. 7–317.

яна чула імя Бяртольда – **францыскаанскага** ма-наха з Рэгенсбурга.

Зафіксаваныя нешматлікія прыклады наймен-няў польскага паходжання: **О Езу!** – дзяўчына перахрысцілася. – *Сам Бог вёў цябе сюды; І ба-гі, упрыгожаныя зорнымі бранзалетамі, добра-зычліва прынялі сённяшнія ахвяры; Мог пера-шкаджаць ягонай дзейнасці і рыжскі біскуп Аль-берт, які доўга працівіўся назначэнню каплана; А крыжакам, як вядома, жаніцца нельга, яны ж рыцары-манахі; Усё меней становіцца тых, каму дапамагаюць вялікія лекары Ашвіны, што намазваюцца святлом, як маззю, і аблятаюць свет на сваёй калясніцы, каб знайсці пакутні-каў і дапамагчы ім.*

Сустракаюцца адзінкавыя запазычаныя з ня-мецкай мовы (**Донэргот**), чэшскай (**нябожчык**), арабскай (**Алах, Ібліс, іслам, Малік**), татарскай (мусульманін): [салдат] сварыўся “**Донэргот** ця-бе пабяры!”; Гэты карабель змайстраваны з па-зногцяў **нябожчыкаў**, і вязе ён нябачных ужо ў гэтым свеце; ...я і табе не забараняю маліцца твайму **Алаху**; У шчаслівы наш дом быццам **Іб-ліс** улез, скрозь людзей пазірае, у позірку лёд, і на нешта чаруе ўсю ноч напалёт; Сюды звозілі па-лоннікаў, каб прадаваць іх далей – у краіны **ісла-му**, Міжземнамор’е; Ён абліччам як **Малік**, што да жахаў прывык; У **мусульман** заўсёды шмат тлуму.

Паколькі ў раманах згадваецца пра вераванні і абрады старажытных індусаў, можна сустрэць рэлігійныя, запазычаныя з санскрыту: ...у сне яму з’явіўся сам **Буда** і прадрок, што вызвален-не можна атрымаць толькі праз пятнаццаць гадоў служэння Тром Уладарам, у самым стара-жытным храме; Пісала не на **санскрыце** – свяш-чэннай мове жрацоў; Хочаш, я прачытаю табе Дадатковую **Тантру** з нашай Кнігі Кніг – “Чжуд Шы”.

З уласнабеларускіх рэлігійнамаў можна пры-весці наступныя словы: ...старажытныя **абра-зы** былі падобныя да тых, якія дзяўчына бачыла ў Новагародскай царкве падчас адпявання дзеда Агапія; [святло] сыходзіць з хрысціянскага Бо-га, ад ягонай **выявы**; І да свята Ашвінаў, альбо першага Конскага **Вялікадня**, рыхтаваліся па селішчах; На **Сёмуху** былі добрыя прыкметы.

Асабліва сць ужывання рэлігійнай лексікі ў раманах “Залатая жрыца Ашвінаў” – пашыранае выкарыстанне ўласных імёнаў, што маюць не-пасрэднае дачыненне да рэлігіі. Часта сустрака-юцца найменні такіх язычніцкіх багоў, як **Аўшра** (багіня ранішняй зары), **Белбог** (бог святла), **Вес-та** (багіня Вясны), **Вялес** (бог урадлівасці), **Зюзя** (бог маразоў), **Лада** (багіня прыгажосці), **Лайма** (багіня шчасця і лёсу), **Лель** (бог кахання), **Мара** (багіня смерці), **Мілда** (багіня кахання), **Мокаш**

(багіня сямейнага дабрабыту), **Ненадзей** (так на-зывалі ў балтаў вярхоўнага бога), **Палель** (бог любоўнага жадання), **Пярун** (бог грому), **Сварог** (бог агню), **Целявель** (бог агню ў балтаў), **Цёця** (багіня ўрадлівасці і дабрабыту): *Аднак ведаў ён і тое, што Міндоўг моцна верыць старым багам і стараецца ўсюды, дзе бывае, прыйсці на пакланенне ці то багіні кахання **Мілдзе**, ці **Пе-руну**, ці ўсім тым больш-менш значным багам, якія альбо дапамагаюць, альбо перашкаджаюць чалавеку: **Ненадзею** і **Целявелью**, **Лайме** альбо **Цёці**, а яшчэ – стыхіям вады і зямлі, лесу і пе-ракрыжаванняў; ...над усімі – злавесная багіня смерці **Мара**; А ў позняй восені раптам мільгане між ссірацелых галін белая барада **Белбога**, як напамінак пра **Зюзю**, што спяшаецца павала-дарыць напоўніцу над самотнымі прасторамі; ...жрыцы багіні **Весты** не маглі мець ні дзяцей, ні нават блізкасці з мужчынам; У славян – дры-гавічоў і крывічоў – **Лада** і яе дзеці **Лель** і **Палель**. У балтаў – багіня **Аўшра**; **Сварог**, **Пярун**, **Вялес**, **Мокаш** – усе яны ёсць; Цяпер князі рэдка прыяз-джаюць да **Ашвінаў**, хіба толькі калі ад хвароб не дапамагаюць ні заморскія лекары, ні іншыя, больш знаёмыя багі: **Пярун**, **Сварог**, **Вялес**. Воль-га Іпатава прэзентуе свайму чытачу “мінуўшчы-ну ў абліччах і постацях” [3, с. 115].*

Дастаткова ў мастацкім радку рамана і хрыс-ціянскіх імёнаў: *І ўсё часцей усплываюць у вачах ад-рачыны твар **Багародзіцы** на іконе, што некалі належала імператрыцы Зоі; ...сярод Патрыцы-янскага квартала расце такая вежа, але яна не-дабудаваная, як і дамініканская царква свято-га **Блазіуса**, як і магутны дом святога **Пятра**; Гэты, з антраксам, аддай у Вялікі Храм Божай Мудрасці, хай аправяць ім абраз святой **Еўдакіі**; Ён біўся як шалёны, нібыта сам Пярун... о, шчур на яго! – **Ілля-прарок!** – кіраваў яго рукой; Піса-ла... на мове стараславянскіх асветнікаў **Кіры-лы** і **Мяфодзія**; Тады ж наш род уклаў у гэтую царкву вялікі дар за памінанне майго брата, бо **Казьма** і **Даміян** – таксама боскія браты-бліз-няты, як і мы з братам.*

Сустракаюцца імёны багоў індусаў **Дакушапа-ці**, **Індры**, **Агні**, вечна юных індаеўрапейскіх ба-гоў-блізнят **Ашвінаў**, якія сімвалізуюць жыццё і смерць, святло і цемру, увасабляюць ранішні і вячэрні змрок, лічацца божымі лекарамі-вы-ратавальнікамі [4, с. 27]: *Значыць, і ў славяна-балтаў захавалася памяць аб сонечных **Ашві-нах**? Аб тым, што бог **Дакушапаці** перадаў веды, як лячыць чалавека, менавіта спачатку ім, а яны ўжо затым перадалі тое **Індры** і, нарэшце, мудрацу **Бхаратваджы**; У нашым храме толькі чытаюцца гімны **Агні** і **Ашвінам**, і творацца свяшчэнныя абрады. Зварот да сусветных рэлігій дапамагае В. Іпатавай “выйгрышна падкрэсліць,*

адцяніць адметнае, непаўторнае ў псіхалогіі, светаўспрыманні далёкіх продкаў, іх тлумачэнні з’яў прыроды, уключаючы і яе высокія сферы” [5, с. 45]. Таксама нам бачыцца, што пісьменніца засяроджвае ўвагу на ідэі духоўнай еднасці ўсіх людзей у Свеце, якія, жывучы ў розных краінах, маюць падабенства ў культуры, звычаях і абрадах і не могуць існаваць асобна.

Вельмі часта ўжываюцца абстрактны *жыццё* і *смерць*: *У гэтую ноч ніхто не павінен заснуць – менавіта сёння могуць хаця троху прыадчыніцца дзверы, за якімі багі хаваюць ад смяротных людзей будучыню, а таксама таямніцы жыцця і смерці; Многа таямніц у свеце, – працягвай Галдан Цэрэнхан. – І сярод іх – пульс Жыцця і пульс Смерці; Дух адчувае пакуты жыцця і смерці да туль, пакуль не адмовіцца ад сувязі з прыродай; Чужыя жыцці і смерці даўно страцілі для яго каштоўнасць; ...толькі мудрасць змагла так глыбока авалодаць таямніцамі жыцця і смерці, і ў гэтым няма нічога ад цёмнага і злага.*

Важнасць для пісьменніцы канцэптаў “жыццё” і “смерць” пацвярджае не толькі частотнасць ужывання абстрактных *жыццё* і *смерць* у тэксце рамана, але і такі факт, што галоўная гераіня Жывена атрымала сваё імя ад слова *жыццё*. Таксама трэба адзначыць, што боскія блізныя Ашвіны, якім і прысвечаны твор, якраз і сімвалізавалі ў нашых продкаў жыццё і смерць. Антытэза жыцця і смерці агульначалавечая, закранаецца ва ўсіх сусветных рэлігіях. Чалавека заўжды хвалілі, што адбудзецца ў канцы яго жыцця, пасля смерці, што такое жыццё наогул і што мацнейшае за смерць. У ідыялекце рамана В. Іпатавай прасочваецца ідэя, што самае важнае, дадзенае чалавеку ў жыцці – гэта каханне, якое мацнейшае за смерць, якое ніколі не памірае: *Не кожнаму даецца ў жыцці каханне, якое мацнейшае за смерць, за адлегласць, за ўсе перашкоды; Жаданне знікнуць хавалася там, у самых глыбінях асаподы, і Вакула, калі пастарэў, зразумеў, што каханне і смерць сапраўды ходзяць побач.* Часам

замест слова *жыццё* В. Іпатава выкарыстоўвае аўтарскі сінонім *каханне*. На думку пісьменніцы, *жыццё* – гэта і ёсць *каханне*, і з гэтым нельга не пагадзіцца, паколькі яшчэ ў Бібліі сказана: “Той, хто не любіць, знаходзіцца ў смерці”.

Такім чынам, у рамана “Залатая жрыца Ашвінаў” колькасна пераважаюць праславянскія і грэчаскія рэлігіёны. Лацінізмаў у ідыялекце рамана няма, каталіцкая тэрміналогія не атрымала пашырэння ў творы. Зафіксаваны запазычаны з санскрыту, арабскай, татарскай моў. Іх выкарыстанне матывуецца сюжэтнай лініяй рамана, у якім паведамляецца пра старажытныя вераванні індусаў, а таксама тым, што ў творы паказаны адметнасці рэлігійнай культуры многіх этнасаў. Пісьменніца звяртае ўвагу на індаеўрапейскія карані веры, нязмушана сцвярджае духоўную еднасць усіх людзей у свеце. Рэлігійная лексіка арганічна функцыянуе ў творы, дазваляе аўтару з вялікай дакладнасцю адлюстраваць мінулае. Менавіта функцыянаванне рэлігіёнаў у мастацкім радку рамана дапамагло Вользе Іпатавай адлюстраваць гістарычны малянак XIII ст.

Спіс літаратуры

1. Михайлова, Ю. Н. Религиозная православная лексика и её судьба (по данным толковых словарей русского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Ю. Н. Михайлова ; Уральский гос. ун-т. – Екатеринбург, 2004. – 20 с.
2. Дамарад, І. І. Гістарычная проза Вольгі Іпатавай: праблематыка і паэтыка : аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук : 10.12.01 / І. І. Дамарад ; БДУ. – Мінск, 2002. – 20 с.
3. Шынкарэнка, В. К. Нястомных пошукаў дарога: праблемы сучаснай беларускай гістарычнай прозы / В. К. Шынкарэнка. – Мінск : Беларус. навука, 2002. – 208 с.
4. Кірушкіна, М. Мастацкія адметнасці гістарычнай прозы Вольгі Іпатавай / М. Кірушкіна // Роднае слова. – 2013. – № 7. – С. 26–28.
5. Шынкарэнка, В. К. На скрыжальных гісторыі. Асаблівасці паэтыкі гістарычнага жанру / В. К. Шынкарэнка. – Гомель, 1999. – 145 с.

Наталля ПЯТРОВА,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт.